

Opleiding en beroep: Het confrontatiemodel toegepast op de Mikojelopleiding

R. van der Velden, D. Akkermans en H. Guldemond

SAMENVATTING

Het klassieke aansluitingsonderzoek doet vaak geen recht aan de complexiteit van de relatie tussen onderwijs en arbeid. In dit paper wordt verslag gedaan van een nieuw onderzoeksmodel toegepast op de aansluitingsproblematiek bij de Mikojel-opleiding. Het model bestaat uit een drietal deelonderzoeken: een onderzoek onder het arbeidsaanbod, een onderzoek onder de vraagzijde en een onderzoek waarbij de toekomstige ontwikkelingen centraal staan.

ACHTERGROND

Het RION heeft in de jaren 1985 en '86, in opdracht van SVO, een onderzoek verricht naar de aansluiting tussen opleiding en beroep bij de Mikojelopleiding. Mikojel is de benaming voor een samenwerkingsverband van vier HBO-instellingen, te weten Middeloo (Amersfoort), Kopse Hof (Nijmegen), Jelburg (Baarn) en de Mikojel-Academie Sittard. Binnen het Hoger Sociaal-Agogisch Onderwijs onderscheidt de Mikojel-opleiding zich vooral door de centrale plaats die de expressievakken - de zogenaamde musisch-ludische activiteiten - in dit onderwijstype innemen. De opleiding verzorgt een drietal afstudeerspecialisaties: de opleiding tot creatief therapeut (afgekort KT), de specialisatie inrichtingswerk (IW) en de specialisatie sociaal-cultureel werk (SCW). Het werkgebied van de opleiding is vooral geconcentreerd in de geestelijke gezondheidszorg, de jeugdhulpverlening, club- en buurthuizen en het vormingswerk.

Aanleiding voor het onderzoek vormde de wens van de scholen om meer systematisch inzicht te krijgen in de aansluiting tussen opleiding en beroepspraktijk. Als doelstellingen voor het onderzoek werden geformuleerd:

1. inzicht bieden in de beroepsloopbanen van de afgestudeerden van de Mikojel-opleiding;
2. in kaart brengen van de behoeften en verwachtingen die in het werkveld leven ten aanzien van de kwalificaties waarmee Mikojel-afgestudeerden zijn uitgerust;
3. aanwijzingen opleveren op welke wijze het opleidingsprogramma verbeterd kan worden.

HET ONDERZOEKSMODEL

Het 'traditionele' aansluitingsonderzoek

Aansluiting tussen onderwijs en arbeid is geen nieuw topic in het Nederlandse arbeidsmarktonderzoek. In de afgelopen 20 jaar zijn talrijke studies verricht waarbij dit onderwerp centraal staat. Idealiter zou men deze studies kunnen onderverdelen in een drietal typen of onderzoeksmodellen (vgl. Vlaskamp en Hövels, 1979). Het eerste type wordt gevormd door het aansluitingsonderzoek dat door Vlaskamp en Hövels 'functie-inventarisatie' wordt genoemd. Een tweede type bestaat uit onderzoek dat is gecentreerd rond beroepenanalyses. Tenslotte onderscheiden we onderzoek dat is opgebouwd rond het deskundigheidsmodel.

Kenmerkend voor het eerste type onderzoek, de functie-inventarisatie, is dat een bepaalde opleidingscategorie als onderzoekspopulatie wordt genomen. Schetsmatig ziet dit onderzoeksmodel er als volgt uit. Eén of enkele lichten studenten van een bepaalde opleiding worden enkele jaren na het afstuderen benaderd, meestal met behulp van een schriftelijke vragenlijst. Hierin wordt informatie verzameld over: de arbeidsmarktloopbaan, de functies die men vervuld heeft en de discrepanties zoals de afgestudeerden die ervaren in de aansluiting tussen opleiding en beroepspraktijk. Centraal in dit soort onderzoek staan de benuttingsproblematiek en de (gerealiseerde) mobiliteit op de arbeidsmarkt.

Het tweede type onderzoek, de beroepenanalyse, vertrekt vanuit een geheel ander gezichtspunt. Hier wordt een bepaalde beroepscategorie als onderzoekspopulatie genomen. De centrale doelstelling van dit type onderzoek is het inventariseren van de verschillende kwalificaties die nodig zijn voor het uitoefenen van het beroep en de vertaling hiervan in opleidingsprogramma's.

Onder het derde type dat we onderscheiden rekenen we benaderingen als het Robinsohnmodel en de leerplanconferentie volgens de methode Frey. Deze benaderingen zou men als volgt kunnen omschrijven:

De centrale doelstelling is het ontwikkelen én (maatschappelijk) legitimeren van een leerplan. Daartoe worden vertegenwoordigers uit het onderwijs en het werkveld bijeen gebracht die, voorzien van de nodige informatie, in workshop-achtige sessies consensus moeten bereiken over de leerdoelen en leerinhouden.

Eigenlijk is bij dit laatste type geen sprake meer van aansluitingsonderzoek. Bij dit model staat immers niet onderzoek naar aansluitingsprocessen zelf centraal als wel het ontwerp en de maatschappelijke legitimering van een bepaald opleidingsprogramma. Het doel van dit model is uiteindelijk het bereiken van een brede consensus over opleidingsprofielen. Het kan als zodanig wel een nuttig vervolg zijn op bijvoorbeeld een beroepenanalyse, het model zelf levert echter geen systematisch inzicht in de relatie tussen onderwijs en arbeid.

Ook de eerste twee onderzoeksmodellen zijn niet onbekritiseerd gebleven.

De voornaamste beperkingen van deze modellen zijn:

1. Er wordt geen informatie verzameld over de feitelijke vraag naar bepaalde kwalificaties.
2. Het onderzoek is vaak theorie-arm en wordt gekenmerkt door een vrij eenzijdige, door Van Hoof en Dronkers ook wel als 'naïef' getypeerde, kijk op de relatie tussen onderwijs en arbeid (Van Hoof en Dronkers, 1979).
3. De aansluitingsproblematiek wordt ingeperkt tot specifieke aansluitingsproblemen (b.v. benuttings- of afstemmingsproblemen) waardoor een systematisch totaalbeeld van de aansluitingsproblematiek ontbreekt.
4. Het onderzoeksmodel heeft veelal een statisch karakter, waardoor aanpassingsprocessen onderbelicht blijven.

Deze beperkingen hebben nogal wat gevolgen voor het soort informatie dat dit type onderzoek kan opleveren. Zo is het niet duidelijk of altijd de meest relevante informatie wordt verkregen, omdat een belangrijk deel van de aansluitingsproblematiek onderbelicht blijft. Bovendien weten we niet of de verkregen informatie ook altijd zinvol geïnterpreteerd kan worden.

We kunnen het ook anders zeggen. Het is niet zonder meer relevant om te weten hoeveel afgestudeerden een passende werkkring hebben gevonden, wanneer we niet tegelijkertijd weten hoe groot de vraag naar deze afgestudeerden is. Het is ook niet zonder meer relevant om te weten dat ze het in bepaalde banen 'goed doen', terwijl ze in andere inmiddels verdrongen zijn door andere opleidingscategorieën die 'het beter doen'. Evenzo kan de perceptie van de afgestudeerde over de aansluiting tussen opleiding- en beroepspraktijk een heel andere zijn dan de verwachtingen hieromtrent vanuit de arbeidsorganisatie.

Er komt nog een element bij. Dit soort onderzoek levert meestal een momentopname op, van waaruit het slechts in beperkte mate mogelijk

is om toekomstige ontwikkelingen te traceren. Gezien de tijdsspanne echter die verloopt tussen het moment van onderzoek en de aanpassing van het opleidingsprogramma zijn het vooral ook deze ontwikkelingen die relevante informatie opleveren.

Het confrontatiemodel

Door het RION is een onderzoeksmodel ontwikkeld waarin meer rekening wordt gehouden met de complexiteit van de aansluitingsproblematiek (vgl. Van der Velden e.a., 1987). Dit onderzoeksmodel duiden we verder aan met de term 'confrontatiemodel'.

Bij de ontwikkeling van dit model zijn de volgende uitgangspunten gehanteerd:

1. De aansluiting dient vanuit verschillende invalshoeken belicht te worden zodat een totaalbeeld ontstaat van de aansluitingsproblematiek.
2. Zowel aanbod- als vraagzijde dienen expliciet in het onderzoek betrokken te worden.
3. Het procesmatige karakter van de aansluitingsproblematiek dient benadrukt te worden door aandacht te schenken aan de verschillende flexibiliteitsmechanismen.
4. Het dynamische element dient vorm te krijgen door expliciet aandacht te besteden aan (toekomstige) ontwikkelingen in de aansluitingsproblematiek.
5. De verschillende deelonderzoeken dienen systematisch op elkaar te worden afgestemd, zodat informatie uit het ene deelonderzoek zinvol kan worden geïnterpreteerd in het licht van gegevens uit andere deelonderzoeken: juist de confrontatie van gegevens uit de verschillende deelonderzoeken levert een zekere meerwaarde op boven de informatie uit de afzonderlijke deelonderzoeken.

Het confrontatiemodel omvat een drietal deelonderzoeken. Het eerste deelonderzoek brengt het aanbod in kaart. Hier komen aan de orde zaken als: absorptie- en benuttingsproblemen onder de afgestudeerden, mobiliteit en flexibiliteit op de arbeidsmarkt en inhoudelijke discrepanties tussen opleiding en werk vanuit het perspectief van het aanbod (de afgestudeerden). In het tweede deelonderzoek staat de vraagkant centraal. Hierbij komt aan de orde: het selectieproces, de verdelingproblematiek, de concurrentieverhouding tussen de verschillende aanbodscategorieën en wederom de inhoudelijke discrepanties, maar nu vanuit het perspectief van de vraagzijde (de werkgevers). In het derde deelonderzoek staan de toekomstige ontwikkelingen centraal. Doel van dit deelonderzoek is om een meer dynamisch beeld te krijgen van de aansluitingsproblematiek en zicht te krijgen op ontwikkelingen in de aansluiting zowel in kwantitatief als kwalitatief opzicht.

De beide eerste deelonderzoeken kan men beschouwen als min of meer complementair. De onderzoeken zijn zo opgezet dat informatie uit het ene onderzoek vergeleken kan worden met de informatie uit

het andere. Eigenlijk vormen aanbod- en vraagzijde-onderzoek elkaars spiegelbeeld. Voor het vraagzijde-onderzoek betekent dit dat de onderzoekspopulatie bestaat uit vacatures waarvoor de afgestudeerden uit het eerste deelonderzoek in beginsel in aanmerking komen. Op deze wijze kan de aansluitingsproblematiek steeds van twee kanten belicht worden: tegenover werkloosheidsgegevens uit het aanbodsonderzoek kunnen we de omvang van de (onvervulde) vacatures zetten, naast de vraag waar afgestudeerden terechtkomen kunnen we aangeven waar ze niet of niet meer terechtkomen en tegenover het oordeel van de studenten zelf over de afstemming tussen opleiding en beroep kunnen we het oordeel van het werkveld zetten.

De dataverzameling

De dataverzameling ten behoeve van het aanbodsonderzoek vond plaats via een schriftelijke vragenlijst aan afgestudeerden uit de jaren '82 en '83. De respons op deze vragenlijst bedroeg 80%. In het vraagzijde-onderzoek is in eerste instantie nagegaan welke externe vacatures er waren voor deze groep afgestudeerden in de periode '83 tot en met '85 en in welke sectoren. De betreffende instellingen zijn vervolgens benaderd met een schriftelijke vragenlijst (respons 65%). Ten behoeve van het derde deelonderzoek zijn interviews gehouden met diverse deskundigen uit het beleid, het onderwijs, de beroepsorganisaties en het werkveld.

In de komende paragraaf zullen we een deel van de informatie die is verzameld gebruiken om een illustratie te geven van het gehanteerde onderzoeksmodel. Daarbij zullen we ons concentreren op de positie van de opleiding op de arbeidsmarkt.

AANBOD EN VRAAG GECONFRONTEERD

Het aanbodsonderzoek

De werkgelegenheidsperspectieven voor afgestudeerden van sociaal-agogische opleidingen zijn volgens de schoolverlatersbrieven van het Ministerie van SoZaWe, niet erg gunstig. In 1983 bleek circa één op de drie afgestudeerden uit het HBO-sociaal-cultureel werk langer dan een jaar ingeschreven te staan als werkzoekende. Bij de Mikojel-opleiding liggen deze cijfers, zoals blijkt uit het aanbodsonderzoek, niet veel anders, alhoewel er enige verschillen zijn per studierichting.

Tabel 1: Betaald werk gevonden?

	KT	IW	SCW
totaal beschikbaar arbeidsmarkt (abs.),	124	101	118
waarvan betaald werk	76%	91%	77%

Ofschoon de afgestudeerden van KT en SCW op het moment van de enquête al twee tot drie jaar op de arbeidsmarkt zaten, heeft een kwart van hen nog steeds geen betaalde baan gevonden. Bij de afgestudeerden van IW ligt de situatie gunstiger, alhoewel ook hier nog altijd één op de elf leerlingen geen baan heeft gevonden.

Degenen die wel betaald werk vinden zijn in het algemeen werkzaam in beroepen waarvoor men is opgeleid.

Tabel 2: Huidige/laatste beroep in percentages

Beroep	KT	IW	SCW
kreatief therapeut	53%	4%	0%
overig therapeut	2	3	0
groepsleider	4	61	2
activiteitenbegeleider	10	7	9
coördinator	2	3	0
maatsch. werk	0	1	2
cult.werk	7	4	53
opbouwwerk	1	0	6
recreatief werk	1	0	0
docent medium	7	0	1
docent overig	2	2	6
medium	5	0	3
verzorging	1	3	0
overig (niet passend)	5	10	18
totaal (abs.)	93	90	82
ontbrekend (abs.)	1	2	9
nog geen baan	30	9	27

Bij KT is 53% werkzaam als kreatief therapeut, bij IW is 61% als groepsleider werkzaam en van de afgestudeerden van SCW is 53% cultureel werker. Voor de afstudeerrichtingen KT en SCW geldt verder, dat één op de tien werkzaam is (geweest) als activiteitenbegeleider.

Voor een deel komen de afgestudeerden in functies terecht die nauwelijks een beroep doen op de in de opleiding verworven kwalificaties. Het betreft hier de functies die zijn ondergebracht onder de categorie 'overig', functies zoals administratief medewerker en buffetbediende. In deze gevallen is er sprake van een duidelijke onderbenutting van de aanwezige kwalificaties. Deze benuttingsproblematiek geldt het sterkst voor afgestudeerden van SCW: bijna een op de vijf afgestudeerden komt terecht in functies waarin niet of nauwelijks een beroep wordt gedaan op de in de opleiding verworven kwalificaties. Voor de afgestudeerden van KT is de benuttingsproblematiek het geringst.

Samenvattend zou men kunnen zeggen dat de positie van IW op de arbeidsmarkt het sterkst is: de afgestudeerden worden grotendeels door het arbeidssysteem opgenomen. De afgestudeerden van KT nemen een tussenpositie in: weliswaar wordt een kwart van hen niet

opgenomen in het arbeidssysteem, maar de rest oefent wel functies uit die een ruim beroep doen op hun kwalificaties. De positie van SCW is het slechtst: zowel in termen van absorptie als van benutting blijken er grote aansluitingsproblemen te zijn.

Nu zeggen deze cijfers op zichzelf nog niet zoveel. De sterke positie van IW-afgestudeerden komt immers in een heel ander daglicht te staan, wanneer zou blijken dat concurrerende opleidingen op hun deelmarkt het veel beter doen. Evenzo wordt de positie van SCW minder schrijnend, wanneer anderen het op deze deelmarkt nog slechter zouden doen.

Bovendien kunnen we zonder nadere gegevens deze cijfers ook nog niet goed interpreteren. Achter een hoge werkloosheid kunnen immers zeer onderscheiden processen schuilgaan: er kan sprake zijn van een absoluut tekort aan arbeidsplaatsen, er kan sprake zijn van onvoldoende acceptatie van de opleiding door het werkveld, of er kan juist sprake zijn van verdringingseffecten op de arbeidsmarkt door andere aanbodscategorieën. Elk van deze processen vereist ook weer andere oplossingsstrategieën voor de betrokken opleidingen. Een onderzoek onder het arbeidsaanbod alleen kan hierover geen uitsluitsel geven. Daartoe is het nodig om tevens de vraagkant van de arbeidsmarkt in ogenschouw te nemen: juist de confrontatie van gegevens van vraag- en aanbodzijde maakt het mogelijk om de arbeidsmarktprocessen te identificeren die achter de boven gepresenteerde cijfers schuilgaan.

Vraag en aanbod bij creatieve therapie

Laten we beginnen met de studierichting creatieve therapie. De arbeidsmarkt voor creatief therapeuten is niet groot. Bij de studierichting KT van de Mikojel-opleiding studeerden in 1982 en 1983 in totaal 181 studenten af. Hier stond een aanbod aan vacatures op de externe arbeidsmarkt tegenover van 97 arbeidsplaatsen in de jaren 1983 en 1984. Hoewel niet alle arbeidsplaatsen aangeboden worden op de externe arbeidsmarkt (naar schatting wordt een derde van de plaatsen niet extern aangeboden) geeft dit wel een aardige indicatie over het uiteenlopen van vraag en aanbod.

Op deze deelmarkt blijkt sprake te zijn van een vrij grote overlap tussen opleidings- en beroepsdomein: we hebben reeds gezien dat de afgestudeerden voor het merendeel als creatief therapeut werkzaam zijn, maar ook omgekeerd geldt dat voor de functie creatief therapeut meestal een Mikojel-opgeleide wordt aangetrokken. Dit kan onder andere afgemeten worden aan de opleidingsvereisten die de instellingen vermelden bij de betreffende vacatures.

Tabel 3: Opleidingseisen voor de functie creatief therapeut (in percentages; meerdere opleidingen mogelijk; percentages samen groter dan 100%).

Mikojel-opleiding	86%
Kunstvakonderzoek (b.v. conservatorium)	10%
Overige opleidingen	3%
<u>HBO-niveau (ongespecificeerd)</u>	<u>15%</u>
<u>Totaal vacatures (absoluut)</u>	<u>139</u>

De Mikojel-opleiding wordt in 86% van de aangeboden vacatures expliciet vermeld als een van de in aanmerking komende opleidingen. Het komt echter ook nogal eens voor dat andere opleidingen in aanmerking komen voor de betreffende functie of dat de opleiding zelfs in het geheel niet gespecificeerd wordt.

Deze verscheidenheid aan opleidingen wordt nog sterker zichtbaar wanneer we kijken naar de opleidingsachtergrond van degenen die deze vacatures uiteindelijk vervuld hebben. Van de door ons onderzochte vacatures bleek ruim de helft (54%) opgevuld te worden door personen met een Mikojel-opleiding. De andere helft had een zeer diverse opleidingsachtergrond (toneelacademie, conservatorium, kunstacademie etc.).

Deze cijfers geven aan dat van een echt exclusieve relatie tussen opleiding en beroep nog geen sprake is: de Mikojel-opleiding heeft geen monopoliepositie op deze deelmarkt.

Het ontbreken van een monopoliepositie voor de Mikojel-opleiding moet zonder meer herleid worden tot het gegeven dat bij het beroep creatief therapeut nog geen sprake is van een echte professie. De statuten van de betreffende beroepsvereniging (Nederlandse Vereniging van Creatief Therapeuten) vermelden weliswaar dat de Mikojel-opleiding de belangrijkste opleiding voor dit beroep is maar ze sluiten andere opleidingen uitdrukkelijk niet uit. Ook is er nog geen sprake van een beroepsregister, zodat controle op de toegang en uitoefening van het beroep vrijwel niet mogelijk is.

Naast het al eerder geconstateerde gebrek aan arbeidsplaatsen, moet de onvoldoende professionalisering van het beroep als een belangrijke factor worden aangewezen voor de absorptieproblemen onder afgestudeerden van KT.

Vraag en aanbod bij inrichtingswerk en sociaal-cultureel werk

Bij de afgestudeerden van IW en SCW ligt deze situatie heel anders. Daar is wel sprake van duidelijke concurrenten op de arbeidsmarkt. Voor IW zijn dat de opleidingen HBO-inrichtingswerk (HBO-IW) en HBO-jeugdwelzijnswerk (HBO-J). Voor SCW zijn dat de opleidingen HBO-cultureel werk (HBO-CW) en eveneens de HBO-J. De afgestudeerden van deze drie opleidingen richten zich op dezelfde soort functies als de Mikojel-afgestudeerden, en zijn ook in omvang gerekend belangrijke concurrenten, zoals blijkt uit tabel 4.

Tabel 4: Aantal geslaagden van opleidingen uit HSPO in 1982 en 1983, verdeeld naar opleidingen voor sociaal-cultureel werk en opleidingen voor inrichtingswerk, uitgesplitst naar volledig dagonderwijs en volledig dag- plus parttime onderwijs

	SOCIAAL-CULTUREEL WERK		INRICHTINGSWERK	
	uitsluitend fulltime	parttime + fulltime	uitsluitend fulltime	parttime + fulltime
HBO-CW	1042 (57%)	1787 (67%)		
HBO-IW			293 (21%)	1031 (47%)
HBO-J *	597 (32%)	597 (22%)	929 (67%)	929 (42%)
Mikojel				
-SCW *	200 (11%)	288 (11%)		
-IW *			165 (12%)	236 (11%)
tot. (abs.)	1839	2672	1387	2196

* verdeling over sociaal-cultureel werk en inrichtingswerk geschat aan de hand van ons onderzoek.

Bron: CBS, Statistiek van het beroepsonderwijs.

Of we nu kijken naar het aantal personen dat het fulltime onderwijs verlaat of naar de totale gediplomeerde uitstroom, voor zowel sociaal-cultureel werk als inrichtingswerk geldt dat Mikojel in vergelijking tot haar belangrijkste concurrenten ongeveer 11% van de uitstroom voor haar rekening neemt. Daarmee is ze van de HBO-opleidingen voor deze sector de kleinste in omvang.

De absorptieproblematiek komt scherp naar voren wanneer we deze cijfers afzetten tegenover het aantal vacatures op de externe arbeidsmarkt.

Tegenover de 1839 studenten die de fulltime dagopleidingen voor het sociaal-cultureel werk in 1982 en 1983 verlieten stond een aanbod op de externe arbeidsmarkt van ongeveer 800 arbeidsplaatsen.

Bij de dagopleidingen voor het inrichtingswerk studeerden 1387 studenten af, waar een aanbod van ongeveer 650 vacatures tegenover stond.

Dit komt overeen met het beeld dat we reeds eerder hadden verkregen. Er is sprake van een absoluut tekort aan arbeidsplaatsen, vooral bij het sociaal-cultureel werk: tegenover een groot aanbod aan afgestudeerden staat een relatief geringe vraag op de externe arbeidsmarkt.

Op deze externe arbeidsmarkt ondervinden de Mikojel-afgestudeerden forse concurrentie, niet alleen van de eerder genoemde HBO-opleidingen, maar ook van andere aanbodscategorieën. Dit kan goed geïllustreerd worden wanneer we de hierboven gepresenteerde gegevens afzetten tegen de verdeling naar opleiding bij de vacature-ervulling.

Tabel 5: Vacature-ervulling naar opleiding (tussen haakjes in percentage van het totaal verminderd met de categorie 'overig')

	vacatures sociaal- cultureel werk	vacatures inrich- tingswerk
HBO-CW	53 (75%)	---*
HBO-IW	---*	16 (42%)
HBO-J	9 (13%)	14 (37%)
Mikojel-SCW	9 (13%)	
Mikojel-IW		8 (21%)
Overig HBO en WO	66 (---)	28 (---)
Overig MBO	10 (---)	29 (---)
totaal abs.	147 71	95 38

* ingedeeld bij categorie 'overig HBO en WO'

Voordat we deze gegevens vergelijken met die uit de voorgaande tabel lijkt een waarschuwing op zijn plaats. Strikt genomen mag een dergelijke vergelijking niet gemaakt worden omdat we niet weten of alle afgestudeerden zich ook voor dezelfde functies aanbieden. Er zouden bijvoorbeeld systematische verschillen kunnen zijn tussen de opleidingen in het percentage afgestudeerden dat zich aanbiedt op de arbeidsmarkt. Desalnietemin geven de cijfers wel een duidelijke indicatie van de verdringingsprocessen op de arbeidsmarkt.

Op de eerste plaats merken we op dat een fors gedeelte van de vacatures (50-60%) vervuld wordt door andere aanbodscategorieën dan de hierboven genoemde. Bij de vacatures voor het sociaal-cultureel werk blijkt deze concurrentie vooral afkomstig te zijn van andere HBO-opleidingen (bijvoorbeeld maatschappelijk werk, opbouwwerk) en zelfs universitaire opleidingen. Bij de vacatures voor het inrichtingswerk daarentegen blijkt grote concurrentie ondervonden te worden van MBO-opleidingen (met name van het MBO-inrichtingswerk). Dit laat zich verklaren uit het gegeven dat het belangrijkste beroep in deze sector, de functie van groepsleider, een sterk verschillende invulling krijgt afhankelijk van de setting waarin deze zich bevindt. Soms bestaat de functie voornamelijk uit uitvoerende taken en wordt door de betreffende instellingen de voorkeur gegeven aan een MBO-opgeleide. Bij een zwaarder takenpakket wordt echter de voorkeur gegeven aan een HBO-opgeleide.

Binnen de groep van HBO-opgeleiden lijken de Mikojel-afgestudeerden zich redelijk te handhaven. De positie van Mikojel op de deelmarkt van het inrichtingswerk lijkt zelfs beter te zijn dan men op grond van de uitstroomgegevens zou verwachten. Dit gegeven spoort ook met de resultaten uit het aanbodsonderzoek, waar geconstateerd werd dat absorptieproblemen bij IW relatief weinig voorkwamen. De sterke positie van Mikojel op deze deelmarkt lijkt vooral ten koste te gaan van de positie van HBO-J.

Op de deelmarkt voor het sociaal-cultureel werk blijkt de concurrentie van andere HBO-opleidingen vooral de positie van de HBO-J sterk aan te tasten. De afgestudeerden van deze opleiding bezetten een veel geringer deel van de markt dan men op grond van hun aanbod op de arbeidsmarkt zou verwachten. Ook de afgestudeerden van HBO-CW en Mikojel ondervinden hinder van deze concurrenten, zij het in veel geringere mate dan bij de HBO-J het geval is.

Toch is dat niet de enige reden waarom de absorptieproblematiek onder de afgestudeerden van SCW zo hoog is. Het lijkt erop alsof er ook een meer structureel probleem aan ten grondslag ligt. Wanneer we nagaan in welke sectoren de afgestudeerden terecht zijn gekomen (gegevens uit het aanbodsonderzoek) en dit stellen tegenover de feitelijke spreiding van arbeidsplaatsen naar sector (gegevens uit het vraagzijde-onderzoek) dan kunnen we zien of de Mikojel-opleiding in bepaalde sectoren over- of ondervertegenwoordigd is.

Tabel 6: Vergelijking sectoren aanbod en vraag in percentages

	IW		SCW	
	aanbod	vraag	aanbod	vraag
buitengewoon onderwijs	2%	3%	0%	0%
jeugdhulp ambulant	9	10	3	1
" tussenvoorziening	2	8	7	3
" residentieel	17	20	0	1
geestel. gez. zorg				
" ambulant	0	0	0	1
" tussenvoorziening	0	3	1	0
" intramuraal	30	33	7	8
medische gezondheidszorg	18	20	4	2
club/buurthuis	0	1	26	58
vormingswerk	5	0	21	17
overig soc. cult. werk	0	2	14	6
overig	17	0	17	3
totaal (abs.)	87	310	89	393
ontbrekend (abs.)	5	12	2	1

Opvallend is de congruentie in de spreiding over sectoren bij IW. De spreiding van de afgestudeerden over de verschillende sectoren is nagenoeg volledig in overeenstemming met de feitelijke verdeling van arbeidsplaatsen. Dit betekent dat de Mikojel-afgestudeerden in het inrichtingswerk in geen enkele sector sterk zijn over- of ondervertegenwoordigd.

Bij de afstudeerdifferentiatie SCW zien we echter een heel ander beeld. Een meerderheid van de aangeboden vacatures bevindt zich in het club- en buurthuiswerk. De afgestudeerden van de Mikojel-opleiding komen daar echter slechts in een kwart van de gevallen terecht. Binnen het vormingswerk en het overig sociaal-cultureel werk weet de Mikojel-opleiding haar positie te handhaven en is er zelfs sprake van een lichte oververtegenwoordiging.

De sterke ondervertegenwoordiging van de Mikojel-afgestudeerden in het club- en buurthuiswerk heeft een inhoudelijke achtergrond. Uit het vraagzijde-onderzoek bleek dat de (betaalde) functies in deze sector steeds meer verschuiven in de richting van beleidsmatig, coördinerend en organisatorisch werk; het uitvoerende werk wordt, op gespecialiseerde projecten na, voor een belangrijk deel overgenomen door vrijwilligers. Deze tendens lijkt zich, volgens de geïnterviewde deskundigen ook in de toekomst voort te zetten. Zowel de afgestudeerden als het werkveld geven aan dat de Mikojel-opleiding juist op deze punten (organisatie en beleid) ernstig tekort schiet, reden waarom vaak de voorkeur wordt gegeven aan andere opleidingen. Dit plaatst ook de positie van de Mikojel-opleiding op deze deelmarkt in een ander licht. De absorptieproblematiek onder de afgestudeerden van SCW vindt voor een deel zijn oorzaak in het gegeven dat een belangrijk deel van deze markt slechts in beperkte mate toegankelijk is voor deze groep afgestudeerden.

NABESCHOUWING

In het voorgaande hebben we laten zien dat de positie van de drie onderscheiden studierichtingen op de arbeidsmarkt door uiteenlopende factoren wordt bepaald.

Voor alle drie de studierichtingen bleek het absolute gebrek aan arbeidsplaatsen een deel van de absorptieproblemen te veroorzaken. Daarenboven echter bleek de positie van KT op de arbeidsmarkt voor een deel beïnvloed te worden door het gegeven dat het betreffende beroep zich nog onvoldoende tot een volwaardige professie heeft ontwikkeld.

Bij SCW daarentegen bleek een deel van de absorptieproblemen te herleiden tot het feit dat in een belangrijk deel van die markt (club- en buurthuizen) andere kwalificaties worden vereist dan die waar de afgestudeerden van de Mikojel-opleiding over beschikken. Deze deelmarkt is voor hen derhalve maar in beperkte mate toegankelijk.

De afgestudeerden van IW tenslotte blijken in vergelijking tot hun concurrenten relatief vaak te worden aangenomen. Voor zover er in deze deelmarkt sprake is van absorptieproblemen zijn deze te herleiden tot een absoluut gebrek aan arbeidsplaatsen.

Het gegeven dat voor de drie studierichtingen onderscheiden problemen een rol spelen, betekent ook dat de aanbevelingen naar de opleiding toe uiteenlopen.

Met betrekking tot de positie van de opleiding op de arbeidsmarkt gaan de aanbevelingen voor KT in de richting van een verdere professionalisering van het beroep. De Mikojel-opleiding kan, als belangrijke actor in het krachtenveld waarin een beroep zich uitkristalliseert (Geurts, 1986), hierbij een actieve rol spelen door een sterkere nadruk te leggen op de methodisch-agogische studie-onderdelen.

Voor de specialisatie IW geldt dat het beleid van de opleiding gericht moet zijn op handhaving van haar marktpositie. Dit betekent onder andere dat ze in moet spelen op de belangrijkste ontwikkelingen die zich in deze deelmarkt voordoen: de verschuiving van de werkgelegenheid van de residentiële naar de semi-residentiële en ambulante sector, en de veranderingen die zich voordoen in de cliëntenpopulatie.

Bij de specialisatie SCW zou de opleiding zich moeten herbezinnen op de functies waarvoor men wil opleiden. Een versterking van studie-onderdelen als organisatie en beleid zou kunnen leiden tot een verruiming van het marktaandeel, maar het blijft de vraag of men op dat gebied de concurrentie aan kan met andere HBO-opleidingen. Verstandiger lijkt het om zich te richten op gespecialiseerde functies in het sociaal-cultureel werk, die niet door vrijwilligers kunnen worden overgenomen en waarbij een sterk beroep wordt gedaan op typische Mikojel-vaardigheden.

Voor een goede interpretatie van de aansluitingsproblematiek blijkt het noodzakelijk om deze op systematische wijze vanuit zowel de aanbodzijde als de vraagzijde te belichten. Op die wijze is het mogelijk om een tipje van de sluier op te lichten waarachter processen als absorptie, mobiliteit en verdringing gewoonlijk schuilgaan.

Op zichzelf is dat natuurlijk geen nieuwe gedachte, maar in het feitelijke empirisch onderzoek heeft zich dit tot nog toe niet vertaald in een aparte onderzoekstraditie. Toch lijkt het hier gepresenteerde model goede aanknopingspunten te bieden voor het aansluitingsonderzoek, met name in die sectoren waar sprake is van een redelijk afgegrensde deelmarkt en een daarmee corresponderende groep opleidingen.

LITERATUUR

- GEURTS, J.: *Aankomend vakmanschap als beroep*. Een aanzet tot een beroepentheoretische kijk op de aansluiting tussen onderwijs en arbeid. ITS, Nijmegen, 1986.
- HOOF, J.J. VAN & J. DRONKERS: *Onderwijs en arbeidsmarkt*. SISWO, Amsterdam, 1979.
- VLASKAMP, F. & B. HOVELS: *Onderwijs en arbeidsmarkt*. Aansluitingsonderzoek. ITS, Nijmegen, 1979.
- VELDEN, R. VAN DER, D. AKKERMANS & H. GULDEMOND: *Opleiding en beroep geconfronteerd*. Onderzoek naar de aansluitingsproblematiek bij Mikojel. Eindrapport SVO-project 5120. RION, Groningen, 1987.